N. IORGA

ISTORIA UNEI LEGENDE: IULIU MANIU

TIPARUL «DATINA ROMÂNEASCĂ»
VĂLENII-DE-MUNTE
1934

20 lei.

N. IORGA

ISTORIA UNEI LEGENDE: IULIU MANIU

TIPARUL «DATINA ROMÂNEASCĂ»
VĂLENII-DE-MUNTE
1934

INTRODUCERE

Aceste cîteva pagini, în care nu voiu îngădui pasiunii sau interesului momentan să iea cuvîntul în dauna adevărului istoric, sprijinit pe incontestabile documente contemporane, mi-au fost impuse, cu toate greutățile ce apasă asupra timpului mieu, de o datorie de conștiință.

Trăim în vremuri excepționale. Țara s'a îndoit ca întindere și populație după o jertfă fără pereche în tot trecutul nostru. De jur împrejurul nostru totul s'a schimbat, fără să se fi ajuns măcar la o siguranță pe care în adevăr să ne putem sprijini sau de care să trebuiască a ține samă ca de un factor permanent. Ne găsim între o Ungarie care ne urmărește cu o nespusă ură, între un Stat socialist rusesc în care vechiul instinct imperialist nu poate muri, între o Bulgarie care crede că are ceva de reclamat de la noi și e deprinsă a invidia ce bine se găsește la noi. Aliații noștri pentru păstrarea hotarelor sînt de altă rasă, ei vorbesc limbi pe care nu le înțelegem — o, ce păcat e că ai noștri de sînge sînt unde sînt! — și cultivă o civilisație de care ne putem apropia numai cu greu. Voința de pace a Sud-Estului european e o asigurare, dar guvernele se schimbă și acolo, și cu dînsele direcțiile, și dictaturile au o a doua zi. Probleme de politică generală se apropie de scadență, și nimeni nu poate ști ce va fi atunci.

Înăuntru, niciuna din marile chestiuni : așezarea gospodăriei țărănești după expropriere, educația votului obștesc, prefacerea în spirit a învățământului, organisarea în mijlocul autarchiilor a producției noastre naționale, potrivirea finanțelor publice ruinate, reducerea funcționarismului nu sînt resolvate.

În astfel de împrejurări e de nevoie ca țara să fie condusă de oameni adevărați.

Înțeleg prin aceasta oameni de un patriotism jertfitor, de un naționalism fără transacții, de un simț hotărîtor al unității românești fără regionalisme, de un sentiment religios care să nu primeze datoriile față de întreaga comunitate românească. Înțeleg oameni de o largă cultură, înainte de toate una de o perfectă orientare în sensul nostru, în legătură cu ce sîntem, cu ce am fost, cu ce am suferit și cu ce am făcut. Înțeleg oameni de un mare curaj, fără prieteni cari să se ceară satisfăcuți, oameni la cari o acțiune sigură și răpede să vie după o hotărîre neîntîrziată. Cu talente sau fără, așa trebuie că fie acești oameni.

Dar ignoranța și a trecutului celui mai apropiat se unește cu interese lăturalnice pentru a impune atenției publice și respectului persoane care, altă dată, în alte împrejurări, într'un loc îngust sau pe scenă străină, au putut juca un rol și care cred că de aceia au dreptul să reclame conducerea unei țeri pe măsura căreia n'au fost croiți de natură și nu s'au putut desvolta în împrejurări neprielnice.

În fruntea lor se găsește d. Iuliu Maniu.

A arăta exact ce este, a înlătura ilusiile despre ce se crede că ar fi fost și este și azi, mi se pare o datorie.

Liber e oricine să încerce a dovedi că n'am dreptate, dar îl asigur că va fi greu.

I.

Deputatul de la Budapesta

La 1904 „Enciclopedia Romînă" de la Sibiiu n'are despre d. Iuliu Maniu niciun rînd, pe cînd ea presintă pe larg biografia altor doi cu acest nume de familie: Vasile Maniu, membru al Academiei Romîne, și Aurel Maniu, din Lugoj, avocat, fost notar public și odinioară deputat.

Notorietatea aceluia pe care atîția îl cred de la început un zmeu zburînd cu aripi de foc pentru a se năpusti asupra dușmanului maghiar al poporului românesc, pe care el l-ar fi personificat, e deci la această dată, acum treizeci de ani, cînd de atîția dintre noi se putea spune atîta, — *nulă*. Nulă chiar în acel Ardeal pe care pretindea că-l represintă. O căutare în Enciclopediile străine îl descopere numai în ultima ediție a „Enciclopediei Britanice" de după războiu, în care se înfățișează numai ca membru al Parlamentului din Budapesta.

Înainte de a cerceta cum se presintă rolul său acolo în discursurile din 1906, pe care le-a tipărit la Blaj în acel an, supt titlul *Discursuri parlamentare, 29 Maiu-31 Iulie 1906*, să încercăm a schița întăiu o biografie pentru a stabili apoi cu metodă istorică strictă ce a însemnat acea reluare a activismului, a participării la

viața parlamentară a Ungariei ca atare, Stat întemeiat silnic pe ruina autonomiei ardelene, ceia ce a creat o nouă serie de reputații pe lîngă vechii eroi ai resistenței pasive, și contra acestora.

Fiu al unuia din oamenii mai modești ai generației de la 1848. Studii de liceu la o școală ungurească, de caracter calvin îngust. Niciun contact, nu cu viața și scrisul din Regat, dar măcar cu centrele în adevăr românești din Ardeal: Sibiiul, Brașovul.

Pregătirea la reformații din Zălau i-a pus pecetea pe viață. Iată în ce termini omul de treizeci-patruzeci de ani vorbește de dînsul: „Eu am fost crescut în gimnasiul reformat din Zălau. Și credeți-mă că cu mult mai frumos trăiește în amintirea mea acel gimnasiu în simplicitatea lui, cînd se susținea încă, cu *venerabilii* lui profesori, din propria putere materială, decît actualul gimnasiu, cu splendidul său palat și cu profesorii plătiți de Stat. Pentru că mi-e teamă că acel splendid palat nu odihnește pe aceleași sigure base pe care odihnia *vechiul și modestul, dar tot odată venerabilul edificiu*“ [1].

Studii de drept la cea mai înapoiată Facultate din toată Europa, instituție medievală, sprijinită pe *Approbatae Constitutiones* ale lui Verböczy: școala de desnaționalisare din Budapesta. La întors, avocat al unei bănci din Blaj. *Discursurile* cuprind această mărturisire în ce privește caracterul național al operațiilor ei: „Eu sînt advocatul uneia dintre cele mai mari bănci din comitatul Albei Inferioare și ca atare provoc întreaga obște maghiară din acest comitat să spună adevărate sînt ori ba vorbele mele. Cu sutele aș putea aduce exemple că *noi am mîntuit mulțime de Maghiari*, cîte

[1] P. 36.

odată chiar d'inaintea institutelor ungurești. Nu vreau să fac imputări acestor institute, că și acestea sînt institute solide, dar constat numai că, în vreme ce noi lucrăm cu 8—7 și 6 %, pănă atunci institutele de păstrare maghiare trec și peste 10 % și la încasare sînt cu mult mai severe[1]".

E deci avocat și fiu de avocat, avocat de bancă și fiul unui avocat de bancă [2].

În acest timp „regățenii" prin Liga Culturală, prin catedrele mai înalte, prin literatură frămîntau ideia unui Stat românesc unic, pentru a cărui întemeiare se cerea de sigur altceva decît concurarea băncilor ungurești din Ardeal prin dobînzi mai mici ca să salveze de ruină debitorii unguri înfipți prin colonisare mai nouă sau mai veche în carnea noastră națională.

Asupra activismului căruia de la început i s'a consacrat cu entusiasm tînărul avocat blăjean scriam în „Sămănătorul" de la *4 Maiu 1903* ce urmează:

„Partidul național alesese ca linie de conduită pasivitatea. ...La întemeiarea dualismului în Monarhia Habsburgilor, la 1866-7, se unise, fără voia Românilor și Sașilor, Ardealul, fost principat autonom din secolul al XVI-lea încoace și luat de Casa de Austria de la Turci, cari erau suzeranii țerii, abia la sfîrșitul veacului al XVII-lea, cu Ungaria, care căzuse prin moștenire ace leiași Case cu mai mult de un veac în urmă. Pentru ca nemulțămirea acestor două neamuri neungurești ale Ardealului, acelea care aveau numărul, bogăția, puterea de tot felul, să nu se poată da la iveală pe calea, deschisă prin Constituție, a alegerilor, legea cea veche electorală, mai restrînsă decît cea din Ungaria și destul de neclară pentru a putea fi tălmăcită după interesul

[1] P. 48.
[2] P. 47.

puternicilor, fu lăsată în vigoare ; Guvernul, represintantul naţiunii dominante, putea să-şi alcătuiască apoi circumscripţiile, cercurile electorale, cum voià, potrivindu-le aşa încît nemulţămiţii să nu poată birui, şi, în sfîrşit, până mai dăunăzi, cumpărătorul de voturi era stăpînul alegerilor în Ungaria şi cine nu voià să-i primească banul şi avea îndrăzneala să nu asculte de poruncile venite de sus găsia în cale puşca jandarmului, care ştia că viaţa unui opincar de Valah nu costă aşa de mult. *În astfel de împrejurări, Romînii aveau datoria de cuviinţă de a lăsa să treacă vremile, apele furioase peste piatra, peste vechea marmură neclintită a neamului lor. A nu colabora la comedie li se impunea*[1a].

Aceiaşi părere o aveam şi în 1913, despre marea greşeală a întrării în Parlamentul din Budapesta, unde decît urletele, turbate şi stupide în acelaşi timp, ale răgătorilor naţionalismului maghiar era mai periculos contactul de fiecare cilpă cu o mândră clasă conducătoare, familiaritatea cu oameni de o cultură superioară şi de o nobilă origine, al căror *tu* fratern faţă de puii de Valah încînta une ori ambiţii provinciale cu îngrijire ascunse :

„Peste mai puţin de zece ani, politica de activism a fost primită iarăşi în locul pasivismului, complect desarmat, într'un moment cînd adversarii nu erau bine pregătiţi. S'a ajuns în alegeri la un număr destul de frumos de represintanţi în Camera din Pesta, dintre cari unii au ţinut şi discursuri răsunătoare.

O nouă generaţie, complectată de oameni ceva mai tineri, cari nu-şi făcuseră armele până atunci, un Teodor Mihali, un Alexandru Vaida, un Iuliu Maniu, un Vlad, veniau la rîndul lor cu puteri proaspete, dar, din ne-

---

[1] *Sămănătorul*, II, pp. 274-5.

norocire, cu o educație care nu era înainte de toate românească, ceia ce-i făcea să se confunde une ori în însăși lumea politică — „oligarhia maghiară", *gentry*, — pe care alteori o combăteau cu ultima violență. „Tribuna" se opri tocmai atunci (April 1903), lăsînd locul de căpetenie în presa de dincolo „Tribunei Poporului", întemeiată la Arad—cu caracter de scisiune—în 1897 de Ioan Russu Sirianul, cu concursul unor factori locali (dr. N. Oncu) și după îndemnul cercurilor liberale din București, a căror atitudine în chestia națională nu era totdeauna perfect dreaptă. Foaia, ascultînd de același îndemn, avuse chiar, în relație cu anumite ambiții, o notă de neiertată slăbiciune față de adversarul național (în 1901 de pildă). Îndreptariul lipsia tot mai mult, chiar față de activitatea generației precedente, lăsată tot mai mult în isolare, precum și aceasta însemna o scădere în orientare și simț politic față de generația lui Șaguna și a profesorilor cu ideal românesc.

Oamenii Bisericii, înlăturați sistematic, se refugiară tot mai mult în oportunismul guvernamental. Disidențele favorabile Statului căpătară la un Vasile Mangra, odată un călduros agitator, la un Șeghescu, la un Burdia, simpli vînători de profituri materiale, un caracter de odioasă trădare.

De un timp, ideile d-lui Aurel C. Popovici despre „Statele Unite ale Austriei Mari", dușmană Ungurilor și, neapărat, prietena Romînilor, speranțele în Moștenitorul de tron, Francisc Ferdinand (asasinat la Saraievo în Iunie 1914) crescură încă nelămurirea în conducerea Romînilor de dincolo.

Nu e mult de cînd o generație și mai nouă, adînc înrîurită de noul spirit din România, după 1900, generație în fruntea căreia stă un poet de mare talent, Octavian Goga, a încercat să dea „Tribunei Poporului", devenită „Tribuna" după încetarea celei din Sibiiu, o îndreptare radicală, în opoziție cu a „Luptei", apoi a „Romînului", organul din Pesta a partidului, de acțiunea căruia erau nemulțămiți. Și aici se amestecară însă influențe de partid din România, care suprimară odată cu ostilitățile dintre cele două grupări și însăși viața

presei de dincolo. Adăugindu-se la aceasta că nici cei din urmă veniți n'au păstrat îndestul un contact cu poporul, care ar fi creat o formidabilă forță luptătoare românească, s'a ajuns la *o viață politică aparentă*, ale cării slăbiciuni s'au vădit într'un chip așa de dăunător în momentul teribil în care tot tineretul nației era mînat la moarte pentru causa însăși a apăsătorilor, în războiul cu Rusia, ale cărui urmări le deplîngem astăzi fără a avea măcar speranțele întemeiate în stare să ne mîngîie [1]".

Pasivismul avuse un șef, o disciplină, un front. Zdravănul bătrân cu înfățișare de ostaș Ioan Rațiu era de fapt conducătorul unei lupte. Despre el scria Iosif Sterca Șuluțiu: „Intreaga viață a lui Rațiu, din tinerețe până la adîncile bătrînețe, a fost o luptă pentru drepturile poporului romîn, cu sabia, cu graiul și cu condeiul". Dar sigura călăuză a fost lăsată să agoniseze la Turda, pe cînd un tineret fără trecut revoluționar, fără servicii aduse culturii se arunca stângaciu la asalturi parlamentare fără siguranța unei ținte, fără simțirea lucrurilor practice de atunci, fără o colaborație cu împărțirea rangurilor, deci putînd fi siguri de 'nainte că vor fi simpla jucărie, veșnic insultată, a unor parlamentari mult mai dibaci decît dînșii și avînd la spate toate mijloacele Statului, toată atmosfera de încurajare a unei mari capitale. Sămănau cu niște băieți deprinși cu trînta acasă după vechile datini rurale și tradiționale, avînd în față niște atleți de meserie, niște pugiliști încercați și vestiți cari, în aprobările unor spectatori entusiasmați, știu unde să dea lovitura hotărîtoare, distrugînd dintr'un gest elegant toată asudata trudă a călduroșilor debutanți.

Între ei era totuși căldura sinceră, generoasă, roman-

[1] N. Iorga, *Istoria Românilor dia Ardeal și Ungaria*, București 1915, pp. 281-2.

tismul de frase largi ale frumosului „voevod" Alexandru Vaida, îndărătnicia izbucnitoare a pisicii sălbatece care era Aurel Vlad, îndîrjirea de urs împuşcat a lui Ciceo Pop, şi astfel, pe lîngă însuşiri care puteau să impuie şi celui mai pornit şi mai plin de ură dintre adversari, ce palid apărea, cu toată falca-i ameninţătoare, ca un berbec de asalt, şi cruzii ochi de metal albastru, tânărul cu faţă de domnişoară îngrijită în toate nimicurile unei toalete de o corectitudine care nu se potrivia cu tribuna tuturor vijeliilor, acest rece produs al educaţiei calvine, care se chema Iuliu Maniu!

În această luptă atitudinea unui deputat romîn întrat în Parlamentul unei ţeri întemeiate constituţional pe ruina acelui Ardeal de origine românească, de lungă viaţă istorică şi de nouă fundaţie habsburgică, putea fi sau o simplă demonstraţie, opunînd la tot ce se hotărăşte pentru această „patrie", pe care nu ar recunoaşte-o, tăgăduirea calmă, dar absolută, a însuşi dreptului de a stăpîni al Ungariei, care era de fapt numai, ca parte deosebită a Monarhiei dualiste, o nouă creaţiune prin decret, de la Viena, în 1867, ori combaterea energică, luînd toate riscurile personale, pănă la martiriu, a oricării încercări de legiferare în dauna poporului românesc.

O astfel de acţiune se putea exercita în următoarele domenii: acel care privia comunitatea românească, o realitate de netăgăduit, cu toate consecinţile ei, apoi acel care se ţinea de situaţia specială a Romînilor din Ardeal şi Ungaria, în sfîrşit acel care atingea drepturile pe care cugetarea politică a timpurilor noastre trebuie să le recunoască oricărui grup omenesc, indiferent de caracterul lui.

Să vedem, acum, în epoca de la 1906, pentru care s'a crezut necesară tipărirea unei broşuri de expu-

nere și propagandă, care a fost atitudinea tânărului avocat al unei bănci cu atîta grijă pentru ca nu cumva Maghiarii să fie prea mult exploatați prin camătă de însăși companonii lor.

În ce privește sensul general românesc, el crede în „misiunea mare a neamului românesc", dar *numai în prefața pentru cei de acasă* a discursurilor sale, nu și în fața unui adversar pentru care prudența sa și calculul personal de care e totdeauna condus caută cele mai cruțătoare formule. Cînd i se strigă de Iuliu Markos: „România Mare pănă la Tisa li-ar trebui ăstora", se continuă calm, pe alături, un lînced discurs, în care nu se simte nicio vibrație sufletească [1].

Cînd strigătul e „mergeți în România", vorbitorul trece pur și simplu înainte [2]. Cînd, discutîndu-se colonisările desnaționalisatoare, un idiot, cu numele de Zoltan Lengyel, urlă: „În România n'au colonisat niciun Maghiar", oratorul nu arată că e absurd a se vorbi de așa ceva, ci, iarăși, trece iute: „În România peste tot nu e obiceiu: acolo niciun Romîn nu colonisează" [3].

Nimic nu e mai caracteristic însă decît ce se întîmplă într'o ședință din Iulie 1906. Un deputat ungur arată că se cheltuiește pentru cultură mai mult în România, biet Stat balcanic". Ai noștri înțeleg că România e Stat zdrențos". D. Maniu relevă că România nu e balcanică: e însuflețit de sentimentul blăjean, care la unii dăinuiește și acum, că Balcanul e shisma, Patriarhul din onstantinopol, Grecii. Altul aruncă vorba că România e mutilată, evidentă alusie la Ardeal. D. Maniu

[1] P. 9.
[2] P. 32.
[3] P. 42.

se apără că *nu el a spus*. Și, făcîndu-se a nu înțelege ce-a vrut să spuie curagiosul său coleg, lămurește că da, România e mutilată „pentru că știm din istorie că Basarabia s'a ținut de România, care a fost însă ruptă de la România, prin urmare România e mutilată“ [1]. Și adauge: „Întreruperea ce am făcut eu și prietenii miei cu aceia ocasiunea *(sic)* nu a avut alt înțeles și nu a putut avea altă intențiune, deci orice deducție contrară trebuie să o declar de neavenită“. O, dacă ar fi tăcut!

În discursul cel mare despre viitorul românesc legat de Ungaria, d. Maniu aduce și legăturile cu cultura românească. Dar știți cum? Precum „dv. v'ați desvoltat *așa de frumos* cu ajutorul culturii englese, nemțești, france“ — *din țeri cu altă rasă și alt ideal* —, „dacă n'ați timbrat drept trădare de patrie cunoașterea acestei culturi și desvoltarea pe basa lor, *nu luați în nume de rău de la mine dacă în calitatea mea de Romîn susțin comunitatea cu limba și cultura românească*“ [2].

Ca un corolar: puțină toleranță „și vă asigur pe d-voastră că niciun Romîn, Slovac sau Sîrb nu-i va veni în minte ca *(sic)* să privească nici în dreapta nici în stînga“ [3].

În ce privește însuși poporul românesc din Ungaria, primul discurs, așa de palid, al deputatului cercului Vințul-de-Jos vorbește de „Guvern“, de „țară“, de „naționalități“, care au dreptul de a nu se lăsa maghiarisate, dar el se presintă numai ca represintantul unui partid „național“ fără a rosti măcar cuvîntul de Romîn, fără a arăta supt alt raport decît al neobservării „legilor fundamentale“ trecutul, meritul, jertfele, sufletul,

[1] P. 68.
[2] Pp. 78-9.
[3] P. 79.

valoarea acestui popor în numele căruia putea să apară ca un răzbunător — o, tragică figură a lui Inochentie Micu, Vlădica blăjean mergînd spre exil, poate spre moarte! — şi, oricum, de care, ca fiu al lui, putea să fie mîndru. Tînărul stîngaciu, fricos şi de o viclenie naivă caută să întîmpine „consimţirea întregii case", apelînd la nemulţămiţii din mijlocul Maghiarilor chiar[1]. Vorbeşte de „poporul" care sufere supt povara dărilor ilegale: „greutăţile cu care luptă bietul popor", „mulţi din popor nu sînt datori numai cu restanţe de dare pe cei din urmă ani, ci de pe mai mulţi ani trecuţi", „greutăţile acelea mari cu care bietul nostru popor",—şi aşa mai departe. „Poporul" şi „vitele poporului", „bucatele poporului"... Numai la Mesagiu e vorba, după violentul atac al lui Banffy, de „naţiunea mea romînă", dar şi de „toate popoarele nemaghiare din această patrie"[2].

„Patria" *în sensul general maghiar* e invocată şi adorată la fiecare prilej. „Fie convins stimatul deputat domnul deputat baron Bánffy" — ce enumerare ceremonioasă de calităţi la cel mai feroce duşman, din mlădiţă românească, a neamului nostru! — „că *toţi* membrii Camerei nu pot avea decât una şi aceiaşi ţintă: *promovarea fericirii ţerii, augmentarea puterii Statului şi asigurarea progresului fiecărui popor*"[1].

Adversarii întîmpină cuvîntul „Romîn" rostit iute pentru a trece imediat la „Slovac şi Sîrb", cu strigătul insultător de „Oláh", iar tînărul cu sîngele rece trece liniştit înainte[3].

---

[1] P. 14.
[2] P. 18.
[1] P. 21.
[3] P. 32.

Căci vorbitorul represintă „patriotismul, adevăratul patriotism“ [1]. El încheie pact cu socialiștii maghiari întru cît punctele lor de program „nu sînt *în contradicție cu esența Statului și a Bisericii* [2]“. Nu-l supără — și o dorește și pentru viitor — „însușirea rasei ungurești de a putea scăpa cu pielea întreagă din mari încurcături“ [3]. Ungurilor li spune amical: „nu puteți avea opoziție ma loială de cum sîntem noi“ [4]. „Sîntem cu toată curățenia sufletului nostru fii credincioși ai acestei țeri [6]“. Un episcop Clain îi e doar „un distins episcop al nostru“ [6].

Punctul de vedere al debutantului e, de fapt, cel general uman, pur juridic. „Legile fundamentale“, legalitatea măsurilor luate fără Parlament. El „prețuiește înainte de toate ordinea de drept“, bine înțeles fără gînduri care să se ridice mai sus; „ordinea de drept“, formală, cu toată casuistica iesuită ce se poate învîrti dibaciu în jurul ei și strecura supt dînsa. „Moral“ și „imoral“ chiar sînt în legătură cu aceleași aparențe teoretice, nu cu durerosul fond viu al lucrurilor. Urmărește „eluptarea drepturilor omenești“ [7].

Lumea pe care o cunoaște e, „cu excepțiunea Maramurășului, regiunea de dincolo de Tisa.. și Secuimea“ [8]. Nicio ideie de ansamblul românesc în chiar patria lui.

Aceiași cercetare juridică în jurul unor idei generale de democrație internațională și de etică urmează și în

---

[1] P. 22.
[2] P. 26.
[3] *Ibid.*
[4] P. 29.
[5] P. 32.
[6] P. 80.
[7] P. 26. „Apărarea drepturilor omenești“; p. 27.
[8] P. 45.

1907. Cînd în cursul acestui an versurile, judecate ofensatoare pentru naţia dominantă, pe care le-a strecurat d. Vaida Voevod, au produs explosia de ură a colegilor săi maghiari, cari s'au năpustit asupra îndrăznetului, aducînd excluderea lui, d. Maniu a luat cuvîntul, nu în numele unui partid care să-i fi dat această însărcinare ca unui conducător, ci în numele „tovarăşului de principii", şi, în locul atacului indignat ce s'ar fi putut aştepta contra unei purtări barbare, s'a mulţămit să argumenteze în jurul unui articol oarecare din regulamentu Camerei, ca şi cum n'ar fi fost vorba de duelul pe viaţă şi pe moarte, durînd de veacuri, între două popoare. Şi aceiaşi palidă tîndăleală cu care-şi duşmănise ascultători gata să-l ierte tocmai de aceasta se încheie cu această rugăminte: „Vă rog să declaraţi că se va avea n vedere paragraful 188 al regulamentului Camerei şi Comisiunea de imunitate se îndeamnă ca la un termin fix să raporteze după acest cas" [1]. Aşa l-a apărat pe „fratele Alexandru"...

Peste cîteva săptămîni „Asociaţia ardeleană îşi ţinea congresul la Bistriţa. De fapt era Parlamentul sufletului românesc de peste munţi. Asistă Pop de Băseşti, Ştefan C. Pop, Mihali şi d. Vaida; indiferent la orice manifestaţie a unei puteri pe care n'a cunoscut-o, înţeles-o şi iubit-o niciodată, d. Maniu lipsia [2].

Punctul său de vedere era şi atunci aşa de îngust încît, luînd, în Cameră, apărarea, în chestia congruei, a Bisericii blăjene, nu spune un cuvînt despre cealaltă românească, dar nu uită „Biserica evanghelică-reformată autonomă şi cu instituţii aşa de frumoase" [3].

[1] *Unirea*, I, p. 212.
[2] *Ibid.*, p. 329.
[3] P. 36.

E drept că-și simte datoria, pentru a păstra continuitatea aparentă cu trecutul, de a spune că nu „abstă" de la punctele programului din 1905 cu autonomia Ardealului și recunoașterea națională", dar explică neinsistarea în proiectul de răspuns la Mesagiu prin aceia că... Parlamentul din 1900 n'are această misiune [1].

În ședința de la 28 Iulie 1906, d. Maniu are în sfîrșit prilejul de a vorbi clar despre „patriotismul" său. „Invectivele acestea — cer scuse pentru expresiunea *(sic)* — se îndreaptă în contra noastră totdeauna cu gîndul reservat că noi nu suntem fii așa de credincioși și de buni ai acestei patrii după cum s'ar putea pretinde de la noi din punct de vedere etic și omenesc. Dați-mi voie să declar că impresia aceasta a d-voastră nu are nicio basă reală. Niciodată nu veți putea arăta vre-un exemplu din istorie în care să dovediți că noi ne-am fi aliat o singură dată cu dușmanii țerii".

Cu dreptate i se amintește de anul 1848. Imperturbabil, oratorul pune alături mișcarea de durere a noastră cu turbăciunea revoluționară a Ungurilor: „Nu e acum vremea ca *(sic)* să analisăm mișcarea din 1848, care din partea noastră n'a fost altceva decît efluxul acelor principii care v'au împins și pe d-voastră în lupta din 1848".

Și, pentru a forța aprobarea ascultătorilor cari au întîmpinat ipocrita asigurare cu „zgomot, mișcare", el dă asigurarea formală: „*Basa patriotismului nostru e că trecutul nostru e legat de această țară întocmai ca și viitorul nostru... Susținerea Ungariei și în general a Monarhiei austro-ungare este o necesitate politică și internațională, atît pentru Romîni, cît și pentru Maghiari. Conștiința acestei necesități și sinceritatea sen-*

[1] P. 33

timentelor este punctul de mînecare al activității noastre politice". La o nouă întrerupere: „*Știm că aici sîntem în Ungaria și că țara aceasta din punct de vedere al dreptului public o recunoaștem ca Ungarie... Monarhia aceasta, și Ungaria în cadrul acesta, are o menire mare*" [1].

Și, la urmă: „*Trecutul nostru e legat de țara aceasta întocmai ca și sentimentele noastre, aspirațiunile noastre de viitor vrem să le realisăm aici, în Ungaria, cercînd base sigure în țara aceasta pentru desvoltarea noastră culturală și economică*" [2].

Ce să mai vorbim de totala sa indiferență față de marea tragedie românească a răscoalelor din Vechiu, Regat?

Ca să se înțeleagă faptul că tînărul deputat era așa de străin de tot ce interesa România ca Stat, Romînii altfel decît ca niște cetățeni cu drept egal, dar nerecunoscut, ai Monarhiei dualiste, trebuie stabilit un lucrul care, și pentru viitor, și pentru ziua de astăzi, explică totul.

Cînd se forma d. Maniu la „venerabilii" din Zălau, lumea unită de la Blaj trăia de o viață cu totul îndepărtată de tot ce frămînta poporul românesc în intelectualitatea lui. „Unirea", foaia canonicilor blăjeni, care începe să apară atunci, e oglinda acestei stări de spirit, care pentru mulți trebuia să fie numai trecătoare și care a rămas pentru d. Maniu permanentă. Se aprindea tămîie lui Franz-Joseph coborît la 1891 în mijlocul supușilor săi valahi, și se califica Ardealul de „patria noastră mai restrînsă" [3]. Se dădea luptă grozav de în-

[1] Pp. 75-7.
[2] P. 78.
[3] P. 297.

tîrziată contra „Convorbirilor literare", a lui Slavici și mai ales a lui Eminescu. „La alte popoare", scria profesorul Alesiu Viciu — și un alt cleric publica un volum întreg contra poetului răufăcător —, „o nulitate ca Eminescu ar fi murit ignorat și uitat", în loc de „cultul rușinos al lui Eminescu" [1].

Dar, de la 1903 încă, toate acestea rămăseseră în trecutul unei generații pedante și obscurantiste pe care nimeni din tineret n'o mai urma. Influența vieții din Vechiul Regat, unde spiritul ardelean, prin Coșbuc, Ioan Gorun, Iosif, Chendi, ajunsese a domina, se întindea cuceritoare,—avînd și eu o parte în această trezire de mîndrie și încredere, de care d. Maniu era și a rămas așa de străin. Și Expoziția jubilară din 1906 adusese visite ardelene în masă și demonstrații iredentiste: femei scriau la întoarcere întru slava Bucureștilor. În școlile din Blaj, aș zice chiar: *mai ales acolo*, articolele prime din „Sămănătorul" erau sorbite cu pasiune; prin ele se forma un mare spirit luptător. „Unirea" devenise un organ de luminare culturală prin literatură, ca răspîndire a celui mai nobil idealism. Pe cînd la Budapesta chiar apărea „Luceafărul" d-lor Tăzlăoanu și Goga, spunînd îndrăzneț ce simte și vrea un neam întreg, în cetatea Vlădicăi Inochentie un Ioan Agîrbiceanu presinta mișcat viața poporului său, și era îndată recunoscut, lăudat, încurajat la București. Se lua notă despre cartea mea, cutezătoare față de politica de atunci a României, *Despre Ardealul românesc* și *Viața culturală românească de astăzi*.

Și un cleric din Blaj, crescut nu la Zălau, ci la Roma, vorbia despre chestiunile curente în alt ton decît acela al reticențelor și dibăciilor din clădirea gotică de pe

[1] P. 296.

malurile budapestane ale Dunării. El se rostia cu talent, onestitate și curaj, astfel: „Cereți-ni sîngele, cereți-ni averea și le dăm, dar, cînd ni cereți sufletul, atunci avem și noi cuvînt. Poporul romîn își are religia sa, limba sa și cultura și literatura sa, are poeți celebri cunoscuți în Europa întreagă și traduși în limba maghiară“ [1]. Și el încheia, nobilul, mîndrul părinte *Augustin Bunea*, așa de iubit mie, din gura căruia n'am auzit niciodată numele d-lui avocat Maniu ca șef al națiunii lui în Ardeal, în aceste cuvinte: „Proiectul limbii este un adevărat atentat contra existenței poporului romîn și a *Bisericilor* sale“ [2].

Îndată, expunerile principiale încetează. În 1908 e numai tînguirea pentru incidentul îngeros de la Pănade [3], apoi pentru sfărîmarea pietrei Libertății din Blaj [4]. Ceia ce-l preocupă pe d. Maniu e chestia sufragiului universal, pentru care ține o adunare în cercul său și trimete „telegramă“ „gloriosului tron“ [5]. E adevărat că în adunarea comitatului Albei Inferioare, vorbind românește, provoacă tumult [6]. Ce deosebire, din nou, cu accentele lui Bunea: „Poporul românesc se prețuiește pe sine, este mîndru de ființa sa românească, de și se află într'o situație tragică, căci, pe cînd fiii săi sînt duși să moară în codrii și între stîncile Bosniei și Herțegovinei, între sunetele cîntecelor naționale și mai ales ale lui „Deșteaptă-te, Romîne“, pe atunci acasă în acest comitat

[1] P. 120.
[2] P. 121.
[3] V. *Unirea*, 1908, p. 45 și urm.
[4] P. 413 și urm. Vorbitorul se ține în margenile stricte ale interpretării; nimic despre 1848: e numai o piatră sfințită.
[5] P. 283.
[6] P. 349 și urm.

pînă și femeile romîne sînt tîrîte înaintea tribunalului pentru cîntecele lor naționale“ [1] !

Din partea cealaltă, ce imn însă pentru Monarhie, la 16 Februar 1909! Ea „pune stavilă invasiunilor barbare, care amenințau cu nimicire civilisația apuseană“, ea „poartă grijă de interesele culturale și economice ale popoarelor de supt oblăduirea ei“. Numai de la 1867 ea greșește admițînd „hegemonia maghiară“, — dar și cea germană în Austria. Tonul mai cald face să i se iea cuvîntul [2].

În acest moment, pentru un redactor al „Adevărului“ care-l văzuse la Arad, d. Maniu nu era decît „un tînăr elegant, de o eleganță femenină“, precaut, prudent și deosebit de modest [3]. E adevărat însă că, președinte fiind Pop de Băsești, în tineretul fără alt șef, mai ales în cel unit, era o mișcare către această siluetă elegantă [4].

---

[1] P. 350.

[2] *Unirea*, 1909, pp. 64-6. Aceiași lipsă la serbările din Blaj ale „Asociației“, p. 343 și urm. La moartea lui Bunea, discursul său lipsește.

[3] P. 426.

[4] *Ibid.*, 1910, p. 122. Cf. și p. 140. Și mai ales (scrisoarea păr. Agîrbiceanu), pp. 201-2.

II.

Omul care nu se vede.

La noile alegeri biruința contra candidatului oficial Mayer Odőn ar fi fost ușoară, dar presiunile sălbatece au dat biruința acestui străin necunoscut. Tribuna de la Budapesta va fi de acum închisă acelui care de la înălțimea ei nu dăduse mai mult decît se putea aștepta de la un tînăr avocat inteligent. Ceilalți luptători naționaliști biruiseră.

Dar cuvîntarea d-lui Maniu la adunarea Albei Inferioare e acum ca în vremurile cele mai liniștite[1]. Ceia ce interesează sînt însă reflecțiile pe care le provoacă aceste căderi în ce privește viitoarea linie de conduită a Romînilor.

„Unirea" scria după înfrîngere că tactica trebuie schimbată: *„războiul nostru în contra tuturor partidelor maghiare nu poate aduce nici un folos"*[2]. Se doria — d. Maniu era la spate — *a ne ataşa la vre unul din partidele beligerante din dietă"*, și anume *„în toate manifestațiile politice, pănă la comună"*. „Am scăpat prilejul... de a ne apropia de guvern sau de opoziție[3]. Și suspină regretul că aliatul n'a fost guvernul[4]..." Acuma,

[1] *Unirea*, 1910, p. 355.
[2] P. 217.
[3] PP. 217-8.
[4] P. 218.

să se meargă cu opoziția [1]! „Avînd aceste în vedere, trebuie să ne smulgem din isolația aceasta splendidă, în care sîntem azi, și *să căutăm a ne apropia de vre unul din cele două mari partide beligerante: de 48-işti sau 67-işti*“[2]. Și, îndată după aceia, vorbind de acțiunea contelui Tisza: „cînd va admite d. Tisza această basă acceptabilă pentru o înțelegere oarecare, atunci îi vom putea spune și mai multe... Vom arăta atunci că noi vom avea de zis în contra întregului sistem de guvernare de astăzi. Pănă cînd vom ajunde însă la aceste amănunte, *vom privi cu bucurie orice pas ce s'ar face pentru a ne apropia unul de altul.* Piedecile ce se pun pănă acum din partea politicianilor maghiari în calea acestei apropieri ni se par foarte mari, *dacă însă va fi aceiași bunăvoință sus pentru împăcare care la noi este, atunci să sperăm cele mai bune, dar numai pe lîngă condiții cinstite*[3]. Era timpul cînd, cum spune o corespondență din București a „Unirii“, eu declaram că față de Maghiari nu poate fi altă politică decît „să fim totdeauna față de ei cu pușca la picior“[4].

---

[1] Pp. 218-9.

[2] P. 211.

[3] *Ibid.*

[4] P. 260. — V. și declarația în delegații a episcopului Vasile Hossu: „Susțin cu toată liniștea — și voiu primi cu durere contra-afirmația documentală — că, de o mie de ani de cînd locuiesc pe țermii acestor patru rîuri Romîni și Maghiari alături unii de alții, n'a fost o singură mișcare, niciun moment cînd poporul romînesc ca atare să fi dat dovadă de sentimente iredentiste“; p. 385. Răscoala lui Horea a fost agrar-socială și tot „agrară“ cea de la 1848. E și epoca memoriului de împăcare al lui Ioan Mihu; *ibid.*, 1911, pp. 43-5 („Statul care este și al lor“). Se semnalează declarații de iubire ungurești, p. 175. Cînd am arătat ce maghiaron fusese episcopul Szabo de la Gherla mi s'a spus — și în ce termini! — de ce mă amestec în ce nu mă privește, p. 391. Dar îndată după aceia un tînăr recunoște-

Până la 1910 deci e ușor a se stabili meritele d-lui Iuliu Maniu : cîteva discursuri, nici măcar retipărite toate pentru alegători, discursuri care, putînd avea calitățile de retorică maghiară, nu întrec întru nimic nivelul oricărui politician de provincie din orice parte a Ungariei, iar, dacă e vorba de realisările pentru care oratorul ar fi făcut toate concesiile, ele sînt cu desăvîrșire nule.

Nu exista măcar o organisație politică. „Unirea", o spune după înfrîngere: „Organisația noastră politică deocamdată nu există [1].

Rămîne ceva, un magnetism special, care se exercita, din ținută și din reținută, asupra țerănimii căreia-i trebuia un tînăr și mîndru „domn de Romîn" ca să-i zică „Măria Ta", și asupra tineretului, al cărui romantism căuta cu orice preț un erou, mulțămindu-se la nevoie și cu ce găsia supt mînă. Nicio ideie însă, nicio fulgerare impresionantă de credință, niciuna din acele dibăcii estetice cu care se potolesc și fiarele. Un Apollon de duzină, de loc un Orfeu!

Dar cu magnetismul, cu misterul dibaciu cultivat prin ascundere și tăcere se pot face idolii vulgului: omul politic adevărat se poate face numai prin dumnezeiescul dar de creațiune în domeniul ideilor și se poate menține numai prin dovada zilnică a unei îndărătnice munci de care nici măcar în ordinarul domeniu electoral, de care avea nevoie, d. Maniu nu s'a dovedit niciodată capabil.

---

foloasele de la Vălenii-de-Munte, „împărăția luminii și a duhului românesc", pp. 445-6. Și bibliografia mea pp. 457-9. Cf. și pp. 541-2.

[1] P. 241. E vorba și de „splendida dovadă de zăpăceala noastră". Și, p. 242, „a sosit timpul ca în politică să trecem de la zgomotul cel mare la munca tacită și bine chibzuită".

Dar același om putea să vorbească la 1921 în Camera României unite despre faptul că „întreaga suflare românească din Transilvania și Ungaria era pătrunsă de marele adevăr că soarele răsare pentru întreaga Romînime la București", că „de acest adevăr, mai ales de la 1881 încoace, răsuna întreg Ardealul", mergînd pînă la un crez politic [1]. Idealul lui Bărunțiu ar fi trăit și în sufletul aceluia pe care l-am auzit cum vorbia. Și cel gata de orice transacții cu Viena putea să denunțe acum „toate ascunzișurile și toate gîndurile ascunse ale politicei Habsburgilor, ...în care punct de gravitate rînd pe rînd devenise tot mai mult Ungaria" [2]. Ba chiar ar fi văzut cu groază cum Francisc-Ferdinand e gata să iea gurile Dunării [3]. Și conclusia e: „am fost *în totdeauna* de părerea că între poporul romîn și între poporul maghiar nu poate să existe transacțiune: ori noi, ori ei". Ce „aplause prelungite și unanime" [4]! Și să-și fi amintit cineva declarațiile entusiaste *din 1906* că idealul Romînului din Ardeal e prosperitatea Monarhiei, cu a sa Ungarie cu tot...

Gîndindu-se însă la putința unei paralele, același om prudent se grăbia atunci să adauge că iredentismul nu putea fi preferat „în fața organisațiunii formidabile de Stat a întregii monarhii habsburgice", și, dată fiind politica României cu Centralii, el merge așa de departe încît asigură că „niciun singur bărbat politic din Vechiul Regat" nu era contra alianței cu Centralii [5]. A nu manifesta iredentism și a manifesta alipirea sinceră și definitivă la această Monarhie dualistă nu e un singur lucru, ci *două*.

[1] V. *Ardealul în timpul războiului*, Cluj 1921, p. 4.
[2] P. 6.
[3] Pp. 6-7.
[4] Pp. 7-8.
[5] P. 9.

O casuistică subtilă e întrebuințată tot cu acest prilej ca să arăte de ce a negociat cu contele Tisza. Ca să se realiseze prin războiu idealul integral al Romînilor, trebuia ca întâiu să se aducă la îndeplinire cu Ungurii lucrurile dorite de Romînii din Ungaria. Această teorie absurdă s'a înfățișat deci, la 1921, cu măgulire către acel „care s'a ocupat totdeauna de noi, care ne-a înflăcărat prin cuvintele și scrierile sale, prin aparițiunea sa deasă între noi și mai ales prin pildele sale mari și luminate". Știți cine? „N'a fost o singură manifestațiune a vieții noastre din Ardeal, ca *(sic)* d. Iorga nu numai s'o fi petrecut cu toată atențiunea, dar fără ca dînsul să fi luat la ea parte sufletească și intelectualiceşte cu toată inima. Totdeauna în toate chestiunile, în toate împrejurările, în toate necazurile, în toate bucuriile noastre, d. Iorga era de față cu inima sa caldă și cu mintea sa luminoasă. Și de sine înțeles că dragostea noastră față de d-sa era și este mare și recunoștința noastră va fi totdeauna peste dînsul vie și neștearsă" [1]. Și d. C. Savu îl silia să rupă paralela Iorga-Stere și să declare că „rolul d-lui Iorga a fost de o durată mai lungă și cu conținut mai intensiv și mai general" [2]. *Dar pe acest Iorga îl văzuse până la Unire o singură dată, nu-i scrisese un rînd și nu-i călcase în casă.*

La 1909 încă, Augustin Bunea căzuse ca de fulgerul: Dispărea acela care scrisese: „chiar cerul de-ar cădea asupra noastră, noi vom sfîrși cu izbîndă războiul mare ce-l purtăm pentru ființa noastră națională" [3]. Rămînea *metoda lîncedă* și d. Maniu.

Tineretul rămînea încă credincios programului de la

[1] Broșura din 1921, p. 17.
[2] P. 21.
[3] *Unirea*, 1910, p. 43.

„Sămănătorul". Am putut-o vedea cu prilejul serbărilor „Asociației" la Blaj în acel an 1911 [1]. În acest timp, la Vălenii-de-Munte, spuneam cu prilejul visitei viitorului Carol al II-lea, menit a „primi în sufletul lui aspirațiile unui neam întreg": „Ceasuri mari vor veni în care toți trebuie să fie alături, gata a plăti soartei cu jertfa vieții acesteia trecătoare".

---

[1] V. *Unirea*, 1911, no. 79. Cf. și 1912, n-l 75.

III.

În marea încercare a războiului.

La cîteva luni după aceasta războiul italo-turc chema pe toți oamenii adevărați înaintea adevăratelor probleme pentru care fiecine trebuia să-și încoarde toată atenția și să înfrunte toate riscurile.

D. Iuliu Maniu e dintre cei cari au înțeles mai puțin. Și totuși era vremea creeării unei episcopii maghiare pentru Romîni. Ungurii opriră întâiu adunarea chemată în Maiu la Alba-Iulia, apoi o îngăduiră. Retragerea lui Khuen-Hedervàry, venirea la cîrmă a lui Lukács, n'au urmări pentru grupul de Romîni rămași în paralisia căderii din 1910.

Peste puțin, Romănia trebui să intervie în războiul balcanic și ea ieși de acolo cu un prestigiu crescut. Acela care se presintă azi ca veghetorul intereselor neamului de acolo de sus din cetățuia Ardealului, reclamînd dreptul de a conduce continuu, dictatorial, peste Coroană, ere atunci un pașnic eetățean regional al regatului Ungariei.

Cîteva luni încă, și uciderea la Seraievo a Moștenitorului austro-ungar aduce altă fasă a marilor lichidări naționale.

În fața declarației de războiu a Monarhiei, Teodor Mihali vorbi în numele comitetului partidului național

romîn, care nu se putuse aduna, recomandînd îndeplinirea datoriei, răbdare și — oprirea de la băuturi [1]. Iar *Unirea* publica, la 4 August 1914, un apel către solidaritatea cu celelalte naționalități. „Într'o tabără sîntem aici toate popoarele acestei țeri... În timp de pace pot să fie între noi disensiuni; în timp de primejdie însă, în războiu numai un gînd ne poate călăuzi pe toți de o potrivă: să apărăm cu sîngele și avutul nostru țara aceasta, mama noastră a tuturor, să ne sprijinim și apărăm împrumutat *(sic)* ca frații în fața *oricărui dușman ce ar veni în țara noastră*". Se anunța neapărata înfrîngere a Rusiei și se constată cu bucurie că România nu merge cu vecinul său de la Răsărit. „România, în cas că se va amesteca în războiu, va lupta alături cu trupele noastre austro-ungare [2]." În Franța învinsă se vedea pedeapsa lui Dumnezeu contra necredincioșilor [3]. Italia, intrînd în războiu, a făcut-o din „motive curat egoistice și imorale" [4]. La 17 Novembre foaia mulțămia lui Tisza pentru ofertele lui [5]; întrarea păr. Lucaciu în comitetul Ligei era aspru criticată [6].

Războiul între România și Monarhia proceselor de presă și temnițelor începe. D. Maniu declara în 1921 că „a încercat ca să vină în Vechiul Regat, însă a fost împiedecat". Să vină — pentru a discuta. Neputînd, *a chemat* pe Stere la Brașov. I-ar fi spus acestuia că Austro-Ungaria va pierde războiul și l-a rugat să ceară regelui

[1] *Unirea*, XXIV, nl. 78.
[2] Nl. 81.
[3] N-l 93.
[4] *Ibid.*, XXV, n-l 51.
[5] *Ibid.*, XXIV, n-l 119.
[6] *Ibid.*, XXV, n-l 1. Dar, alături, de la cine credea altfel, articole de simpatie pentru regina Maria, n-l 122.

Carol a pretinde Ungurilor „satisfacerea în întregime a aspirațiunilor neamului românesc din Ardeal și din Ungaria",— iar, îndată, dibacea reservă, fiindcă știa că regele va fi refusat și fiindcă-și reserva să ceară tot mai mult: „știam că statorirea acestor pretențiuni este la aprecierea noastră"[1]. Și d. Goga intrerupea: „dacă dv. ați transmis d-lui Stere dorința poporului romîn ca România să între în războiu împotriva Austro-Ungariei, atunci ați fi fost în tonul sentimentelor publice din Transilvania"[2]. Și Vasile Lucaci avea același punct de vedere[3]. E adevărat că d. Voicu Nițescu a adaus că nici supt spînzurătoare „d. Maniu n'ar fi putut cere mergerea alături cu Centralii"[4], — dar *nici contra lor.*

De fapt, în Septembre 1914 d. Maniu, cu Mihali și d. Vaida, e la Budapesta, *chemat* de Tisza. Acum în discursul de la 1921, eroul legendei apare dîrz. Explicația o dă însuși: „Rușii erau deja în Maramureș"[5]. Dar la Sinaia Mihali și d. Francisc Hosu Longin cer — *numai ei,* asigură Take Ionescu —, „trecerea Carpaților" în acest moment unic.

Firește însă că unei noi cereri de declarație pentru Ungaria, în 1915 i s'a răspuns *de toți,* prin d. Mihali, că nu se poate[6].

Cine activează în acest timp e altul: Aurel Popovici, doritorul de a salva Monarhia. Se face adunarea de la Viena în casa unui arhiduce, după dorința Împăratului Wilhelm. Și, cînd d. Maniu se declară în Parlamentul

[1] Pp. 23-5.
[2] P. 26.
[3] Pp. 28-9.
[4] P. 28.
[5] 1921, p. 30.
[6] Pp. 31-2.

romîn mîndru de un nou refus, Lucaci intervine și vrea să facă o rectificare [1].

De aici, imediat justificarea din 1921 a d-lui Maniu sare la „desarmarea regimentelor austriece" și la proclamarea Unirii, *fără* însă *a-și atribui atunci la desarmare rolul ce și l-a atribuit pe urmă.*

Și toate aceste lămuriri se făceau pentru ce? Pentru a cere la capăt votul pentru Stere.

Se putea face și altfel. Tot în acest timp Ștefan C. Pop protesta contra ziarului *Pesti Hirlap,* care amenința România cu pedepsirea, în cas de „trădare" a ei, a Romînilor ardeleni considerați ca „ostateci" [2].

D. Maniu e însă invisibil. Niciun rînd despre ce crede, despre ce face. Președintele său dă măcar 10.000 de coroane orfelinatului blăjean [3]. Dar un premiu se poate acorda aceluia care va descoperi adăpostul și ocupațiile aceluia care se va presinta la oara succesului ca adevăratul conducător al unei opere de desrobire.

Niciodată el n'a explicat de ce — în afară de o măsură de preservare personală — el a cerut, după intrarea noastră în războiu să facă școala de ofițeri, la Austro-Unguri, pentru a fi trimes pe frontul italian. Acolo, trei dintre Romîni au fost aceia cari, după destăinuirea mareșalului Cadorna, au trădat Italienilor planul atacului austro-ungar; la aceștia trei n'ar fi putut să se adauge prudența d-lui Maniu. Cîndva îmi spunea că a simțit o mare bucurie pentru că, trimes să vadă ce se petrece la Monte Tomba, a putut să aducă o știre catastrofală șefilor săi: gestul nu e de sigur cel mai elegant, și altul nu l-ar fi făcut.

A urmat apoi scena pe care într'un tărziu a început

[1] Pp. 33-4.
[2] *Ibid.*, n-l 6.
[3] *Ibid.*, XXVI, n-l 24.

a o povesti, dar în particular, și pe care tinerii săi amici o povestesc cu emfasă: la ceasul desfacerii Monarhiei, cînd nu mai era nicio comandă, ofițerul de honvezi răsare la Viena, cere comanda asupra trupelor românești — putea să ceară și ambele coroane ale lui Franz-Joseph, căci totul era în stradă —, dă ordine și se instalează Monarh al Romînilor într'un Stat distrus, întinzînd ca de la egal la egal mîna lui Ferdinand I-iu, supt a cărui suveranitate nominală înțelegea să puie Ardealul. Ardealul său, apărat de o graniță cu îngrijire păzită, în care dădea ordine indiscutabile ca președinte al „Consiliului dirigent", simplă unealtă servilă și speriată în mînile cîtorva oameni. D. Vaida-i admiră circonferința craniană, iar într'un colț bătrînul Pop de Băsești agonisează. O situație care poate face pe un om să-și piardă pentru totdeauna cumpătul.

IV.

Spre dictatură prin „regnicolar" în România întregită

România întregită se făcuse. D. Maniu n'o salută prin niciuna din acele manifestări în care se cuprinde şi se învederează o mare muncă de pregătire pe basa unei nezguduite convingeri, unei credinţi gata de toate sacrificile. Ochii săi cercetători caută de la început care e punctul de unde s'ar putea întinde firele pentru a prinde în plasa lor cît mai multe puteri. Adecă nu cît mai multe merite şi calităţi, ci cît mai multe valori electorale, pentru ca, la urmă, smulgîndu-li-se tot ce pot da, gestul de zugrumare între două porţi, ca al capugiilor Bizanţului turcesc, să se producă, întovărăşit de glacialul zîmbet al învingătorului satisfăcut.

Să urmărim — pe scurt, fiindcă e vorba de acţiuni petrecute supt ochii noştri — această acţiune de răufăcătoare răbdare, din care lipseşte orice urmă din eroismul pe care minţi nevinovate şi spirite interesate cred a-l găsi.

La începutul anului 1919 Gheorghe Pop de Băseşti moare. Cu interimatul lui Teodor Mihali, locul de preşedinte al partidului naţional a rămas liber. Nu mi s'a spus niciodată în ce condiţii l-a căpătat d. Maniu.

Cînd se face primul Ministeriu I. I. Brătianu cu

participare de Ardeleni, președintele Consilului Dirigent rămîne, firește, de-o parte; Suveranitatea sa ardeleană-l reține. El nu apare la București decît sporadic. E singurul din șefii ardeleni pe care nu l-am văzut până în Maiu 1919 cînd mi-l aduse răposatul Bontescu și d. Mihai Popovici [1].

Intențiile omului tăcut nu le știau nici cei mai aproape ai săi, dar erau de bănuit: *puterea, toată puterea, și, dacă se poate, fără niciun risc.*

În acest sens vorbește regelui Ferdinand în Iunie Ioan Grădișteanu, ca vechiu „specialist" în lucrurile ardelene [2]. Cum Aliații ne tratau de sus, căutînd să ni impuie condiții neacceptabile, dacă ele ar fi fost presintate în adevăr serios, șeful ardelean se arată, la jumătatea lui Iulie, gata să facă un Ministeriu de resistență contra lor [3]. Apoi, până la retragerea lui Brătianu pentru același motiv, *nimic.*

În Septembre se instalează Ministeriul Văitoianu. Omul tăcut așteaptă, dar se zvonește că el va veni la București să ceară izgonirea „guvernului de generali" [4]. De la Sibiiu el trimete una din acele proclamații, al căror secret îl are: Politica regelui, care e lipsit de recunoștință, e „neconstituțională", fiindcă nu s'a ținut samă de „factorii politici ai țerii". Cari vor fi fiind aceștia, nu poate gîci nimeni.

Aceasta în momentul alegerilor pentru primul Parlament al României unite.

Cînd se deschide Adunarea, ideia unui bloc de opoziție contra liberalilor se impune. D. Maniu iea parte la discuție în casa d-lui M. Popovici, dar nu

[1] *Memoriile* mele, II, p. 200.
[2] *Ibid.*, p. 213.
[3] *Ibid.*, p. 227.
[4] P. 258.

consimte până la capăt decît să admită „*dorința*“ acestei legături, care nu-l satisface, pentru că aceia ce-i trebuia nu, era și participarea altora, cari să nu fi intrat în partidul „regnicolar“ pe care-l voià. Cu multă greutate, în seara de 25 Novembre, îi smulg adesiunea la constituirea acestui factor de guvernare. Încolo, idei vage și imposibile, ca aceia de a se trece peste State și de a discuta cu Aliații de la popor la popor [1].

Cum mi se vorbia, chiar și de d. Maniu [2], de un Ministeriu presidat de mine ca să iscălească tratatul și apoi... să fie răsturnat, eu am recomandat unul al d-lui Maniu însuși, șeful celui mai puternic partid din coaliție. *Acesta refusă însă, împrejurările fiind tulburi, o situație care implica răspundere.* Cum regele doria un Ministeriu cu președinte ardelean, d. Vaida e numit deci șef al guvernului „blocului“, cu naționaliștii miei pe lîngă represintanții provincilor liberate.

Cînd, pentru a păstra Constituanta, mi-am pus candidatura la presidența Camerei, d. Maniu îmi trimese pe secretarul său și pe d. Sever Dan ca să-mi impuie retragerea în folosul d-lui Goldiș, care-i trebuia pentru viitoarele sale mașinații [3]. Din ce în ce mai mult, el căuta să-și facă partidul „regnicolar [4].

Discursul său din 22 Decembre e lunecos, cu cîte o perspectivă pentru fiecare. Nicio ideie nouă, niciun program de viitor, nici un accent bărbătesc. La 17 Februar 1920 se declară pentru „bloc“, însă ar vrea să se adauge și alți [5]. Apoi, pe un timp, marele conspirator dispare: așteaptă căderea guvernului presidat de bunul

[1] P. 274.
[2] P. 280.
[3] P. 287.
[4] P. 290. Cf. și pp. 317-8.
[5] P. 337.

său prieten și nu face un gest măcar ca s'o împiedece[1]. Dar continuă a mă îndemna pe mine spre situația de president al Consiliului și mîngîie „partidul unic“ [2].

Cînd am căutat să acopăr căderea de la guvern cu proiectul de lege agrară a d-lui Mihalache, pe care regele nu vroia să-l iscălească și deci am făcut ca proiectul să se aducă din inițiativă parlamentară, acel care nu făcuse nimic în sprijinul regimului desaprobă măsura [3]. Formarea unei „Federații“ îl jignește adînc.

În instalarea generalului Averescu el vede numai greșeli de formă constituțională, dar se ține în atitudinea cui ar fi gata să se înțeleagă pentru moment și cu noul guvern, — așteptînd, firește, „regnicolarul“.

Înaintea alegerilor, el refusă orice legătură intimă cu prietenii miei ; *veșnica grijă de a nu împărți cu nimeni.* Vrea numai cartelul electoral, iar, cînd se deschide noul Parlament, caută să atragă la clubul său pe ceilalți oposanți [4].

În greaua luptă contra regimului, cu aparențe dictatoriale, al generalului Averescu, d. Maniu nu intervine și nu riscă nimic. Consimte numai a iscăli, în August, memoriul către rege. Oferta de fusiune a țeraniștilor în Octombre o refusă, dar fără a rupe [5]. E silit însă, *faute de mieux*, a dori întoarcerea Federației [6].

În 1921 doar un discurs la Cameră : vorbește de cele mai mari momente ale nației pentru a cere, unu am văzut validarea lui Stere...

---

[1] O audiență la rege spre sfîrșitul lui Februar ; p. 344.
[2] Pp. 350-1. Cf. p. 365.
[3] P. 369.
[4] *Ibid*, III, p. 5.
[5] Pp. 71, 74, 81-2.
[6] P. 85. Cf. și pp. 87, 88, 101-2, 117.

Afară de aceasta, în Mart, ideia retragerii din Parlament pe o chestie de formă și o socoteală de voturi pentru reformele ce se pregătesc [1]. Șeful are așa de puțină putere între Ardelenii înșii, încît aceștia dau, în aceiași lună, prin certele dintre dînșii, una din cele mai urîte zile ale acestui trist Parlament, în care un dr. Dobrescu califica întregul vechiu Regat de „inferior" [2]. Cînd, după un alt scandal, venit din altă parte, se discuta crearea *unui singur partid de opoziție*, din partea d-lui Maniu s'a întîmpinat aceiași resistență tăcută [3]. Îndată, el pleacă, lăsînd d-lui Vaida sarcina de a continua această opoziție [4]. Se invoca posibilitatea ca, în cas de fusiune, Goldiș ar putea să refacă în Ardeal vechiul partid național [5]. În acest timp. Carol de Habsburg apărea în Ungaria, și lumea stătea pe pragul unui războiu...

În April se ajunse la ruperea negocierilor cu cealaltă opoziție. Nu se va produce unirea partidelor din Federație; d. Maniu nu o vrea [6]: ar fi scăderea sa într'o tovărășie cu oameni cari-l întrec. Dar în fruntea celor cari răsping ideia se ferește să fie. Are o singură ideie, revoluționară ca de obiceiu: retragerea din Parlament, „Muntele Aventin" [7]. Totul pentru el, care așteaptă momentul cînd ar putea birui cu sistemul său, *prin strecurare.* Iată ce cuprind la data de 24 Iunie 1921 notele mele: *„Maniu îmi spune la Cameră că el e partidul național. Așa a fost și supt Pop de Băsești și supt Mihali. Ce vrea el, aceia se face, nu fiindcă cere, ci fiindcă se impune"* [8].

[1] P. 132.
[2] P. 146.
[3] P. 135.
[4] P. 137.
[5] P. 144.
[6] P. 147. Cf. rolul lui Stere, p. 149.
[7] P. 162.
[8] P. 170.

Deocamdată tratează cu liberalii [1], dar crede că d. Mihalache, care bate palma cu Stere, „e genial“ [2], și amenință să nu iea parte la încoronare [3]; ar vrea și o „colaborație“ cu mine [4].

Dacă se produce căderea regimului Averescu, e, nu din causa luptei celui mai puternic șef, ci din nedibăcia conducătorilor și de pe urma unei grosolănii a d-lui Argetoianu.

În acest moment decisiv, cînd liberalii apar, firește, din nou la orizont, „caracterul“ care e d. Maniu se pierde în socoteli de mandat cu aceștia, de cari se teme fiindcă-și fac partid în Ardeal [5]. În zădar apasă și regele asupra necesității unei înțelegeri [6]. D. Maniu discută cu Brătienii și, sigur de loialitatea mea, face cu ochiul țeraniștilor, cari au acuma, de fapt, ca șef, nu pe „genialul“ de la Topoloveni, ci pe „omul de la Soroca [7]. În momentul decisiv, eternul negociator se strecoară iarăși în Ardeal.

Firește că jocul, de aceiași calitate, dar nespus mai fin, al lui Ion Brătianu a biruit aceste mărunte dibăcii: el a căpătat pe Bucovineni și Basarabeni, ai căror șefi măcar știa să voiască, și, trecînd peste interimatul lui Take Ionescu, căruia d. Maniu nu voia să-i dea voturile sale [8], dar a fost silit, la urmă să o facă, de și fără

---

[1] Pp. 173-4. Cf. p. 175. Discurs în chestia constituțională, pp. 175 6. Cf. și p. 182.
[2] P. 185.
[3] P. 187.
[4] P. 192.
[5] P. 219 și urm.
[6] P. 222.
[7] P. 225.
[8] P. 247.

folos, ajuns unde voia, șeful liberalilor oferă d-lui Maniu, pe care-l chiamă ca stăpîn la dînsul, două Ministere și—totul se isprăvește [1].

Cum alegerile se fac sălbatec, *învinsul prin lipsa de inteligență și mai ales de orizont și generositate* telegrafiază regelui că nu recunoaște Parlamentul [2]. „Muntele Aventin" e iarăși supremul refugiu. Foile partidului mă atacă pentru că, „pașnic", nu admit ideia neplătirii impositelor și refusului de recruți [3]. *Între impotență și epilepsia revoluționară, — aceasta e nota acelui care în noua viață a țerii era chemat, cu oricît de slabe merite, dar cu o oarecare valoare represintativă, să aducă altceva.*

În Iulie l-am găsit gata de înțelegere cu oricine i-ar aduce voturi [4]. A doua zi, nepotul Boilă mă ataca, destăinuind urile de mult zăcute pentru alegerea la Cameră contra lui Goldiș și aducerea proiectului fără a consulta șeful blocului [5].

Se gătește o adunare la Alba-Iulia și regele e atacat personal [6]. D. Maniu provoacă, dar, cînd e arătat cu degetul, se retrage în dosul frontului de luptă. *Încoronarea regelui se face fără presența Ardelenilor partidului național din Ardeal. Strîngînd din pumni și scrîșnind din dinți, șeful se ține de o parte, fără nicio licărire de inteligență și fără niciu mustrare de cuget. Să fi putut, mai că ar fi împiedecat actul solemn, pe care, oricine ar fi fost la Guvern, chiar și o bandă de criminali, el era dator să-l aplaude din toată puterea sufletului său.*

---

[1] P. 261.
[2] P. 283.
[3] P. 287.
[4] P. 314.
[5] Pp. 321-6.
[6] Pp. 320-1.

Nu fără influență din partea lui, Biserica unită n'a întrat în catedrala unde se făceau rugăciunile pentru regele țerii întregite și pentru soția sa.

Îndată după aceasta, sufletul lacom și îngust simte marea bucurie a celor d'intăiu achisionați cari vin spre „regnicolarul" său: în Novembre 1922, prietenii lui Take Ionescu. *Se pregătește o întîlnire cu regele, și trufia nemeșului sălăgean jubilează că i s'a vorbit fără ca el să se coboare la o cerere de audiență către acela a cărui încoronare fusese așa de dîrz și grosolan sabotată* [1]. *Pe urmă* numai se cere audiența, în care se spune Suveranului că pentru cel nedreptățit în alegeri nu există Guvernul și legiferarea lui [2]. Peste cîteva săptămîni, în Mart 1923, d. Maniu declara că *nu iea parte la discutarea Constituției și nu ține samă de existența ei. El se situa astfel în anarhia complectă.* L-am văzut aprobînd cu zimbetul său cînd prietenii șuierau în plină Cameră [3]. Dar revoluționarul fără avînt revine în Cameră pentru discursuri dulcege [4].

Pentru o înviorare a trebuit o altă ambiție, servită însă de altfel de mijloace de inteligență, voință și intrigă, pe care totuși, la urmă, d. Maniu le va frînge prin masiva sa resistență. D. Argetoianu va încheia ceva mai tărziu cu mine o legătură politică nouă și va alerga după d. Maniu, pe care-l desprețuia [5], ca să i-o ofere.

Deocamdată, șeful ardelean mă vedea în luna Maiu 1924 pentru a-mi propune o înțelegere — alte „oferte"

[1] IV, p. 41.
[2] P. 49.
[3] P. 63.
[4] P. 87.
[5] P. 118. Cf. pp. 132-3.

le-ar fi avînd — ca să facem, pe lîngă alte prostii, şi încă o Constituţie [1]. Cunoscînd omul, îi scriu care sînt condiţiile mele. *Răspunsul zăboveşte şi, cum era de aşteptat, e un refus* [2]. *Îl calificam aşa: „un act de feroce egoism de partid şi regionalism. Ne pofteşte pur şi simplu la înscrieri“* [3].

După formarea, cu d. Argetoianu, a noului mieu „partid naţionalist al poporului“, d. Maniu vede putinţa unei anexări la „regnicolar“ a acestei noi prăzi, de sigur mai ispititoare decît tachiştii [4]. Dar *trăgănelile urmează anume pentru ca, eu plecînd la Paris, în Ianuar 1925, să se poată negocia numai cu d. Argetoianu, pe care instinctul atavic al micului boier oltean îl mână pătimaş către putere pe orice căi.* Alături, se fac legături cu ţeraniştii, continuu desorientaţi [5]. Cum ei se ţin dîrz, în acel Ianuar 1925 se şi încheie cu gruparea mea.

Cînd revăd pe d. Maniu, el avea o singură preocupaţie: să aibă în mînile sale conducerea. Orice alte propuneri le-a înlăturat, puind pe d. Argetoianu să-mi aducă plîngerile sale. A presidat totdeauna şedinţile. Dar, cînd a fost vorba de lupta contra atotputernicului I. Brătianu, mi-a fost lăsată, cu generositate, mie.

Cum „Vizirul“ începea să se clatine, se aştepta noua mea plecare, în Ianuar 1927, pentru aceleaşi îndatoriri, la Paris, ca să se dea lovitura. La întors, mi s'a spus că regele e cîştigat: el vrea un guvern al noului „partid naţional“ fusionat, *dar cu d. Maniu, nu cu mine.*

Am primit, rămînînd să conduc eu *partidul.* Mi s'a

---

[1] Pp, 136-7, 137-8.

[2] Pp. 139, 143.

[3] P. 145.

[4] P. 193. Dacă nu reuşeşte, arată că va merge la Bădăcin „să lucreze via cîtă i-a mai rămas de la tată“. V. şi p. 194.

[5] P. 206.

cerut îndată, de d. Maniu, la ureche, ca *Ardealul tot lui să i-l las.*

Dar, pe cînd Suveranul voia un guvern și cu țerăniștii, d. Maniu a făcut imposibilul ca să nu pot aduce lista ministerială pentru ambele grupări. A resultat de acolo chemarea generalului Averescu. Cu o comică desperare, d. Maniu mi-o anunța la telefon a doua zi (April).

În desperarea sa, mi-a oferit atunci, prin d. Argetoianu, conducerea exclusivă a partidului. Apoi, după ce primise de mai multe oare scrisoarea mea în acest sens, a venit să mă întrebe ce mi-a spus acesta. M'a rugat apoi să-i permit a mai aduna „Consiliul de o Sută". I-am obiectat că fusiunea l-a desființat. M'a implorat să-l las a-l mai strînge odată, de plecare. Apoi— s'a lăsat repus în funcțiuni de aclamațiile alor săi.

Alegerile se apropiau, și trebuiau să fie grele. D. Maniu — s'a îmbolnăvit și a întrat într'un Sanatoriu. Nu la Cluj însă, ci la București. Și, cînd congresul, pe care am consimțit să-l presidez, a cerut unirea cu țerăniștii, acuma extraordinar de aroganți, el a voit numai cartelul electoral. Și bolnavul de la Sanatoriu l-a iscălit, dînd țerăniștilor, cu cari nu fusionăsem, pe toți ai partidului său în afară de Ardeal.

Bucuros că m'a anulat astfel, a reluat negociațiile cu aceiași țerăniști, pretinzînd pănă la capăt că sînt și în numele mieu. *A sacrificat doctrină și demnitate pentru panașul de șef.* S'a servit de d. Argetoianu pentru a inventa un Statut și a smulge aprobarea unui comitet parlamentar fără drept de a decide și a evitat adunarea organului legitim, congresul. În cîteva zile apoi a măturat, măgulind vanitatea de parvenit a d-lui Mihalache, pe d. Argetoianu și pe d-rul Lupu. La cea d'intăiu sfidare a simțului național de C. Stere, l-a dat

și pe dînsul peste bord. Eu, mă retrăsesem de la început dintr'o combinație fără basă statutară. *Era deci „regnicolarul". Era, și-l avea!*

Mai erau două piedeci *pentru dictatura mediocrității îndărătnice:* inițiativa Prințului *Moștenitor și experiența judicioasă a regelui Ferdinand.*

Împrejurările, veșnic prielnice, l-au servit pe dictatorul „regnicolar". Cînd coaliția contra prințului s'a produs, d. Maniu, în Consiliul de Coroană, a cerut doar, cu jumătate-gură, o vagă amînare, fără a rosti un cuvînt întru apărarea celui nedreptățit. Peste puțin starea sănătății părintelui cu inima așa de greu rănită deschidea perspectiva unei regențe.

I. Brătianu, urmărind același scop ca și d. Maniu, răsturnase, supt un pretext de Ministeriu Național, pe generalul Averescu și trîntise răpede gluma care se chiamă Ministerul Știrbei. Peste puțin, el înmormînta pe rege, fără a se gîndi ce nesigură e viața fiecăruia din noi. Regența însă nu-i va aparținea.

Ea nu aparținuse nici rivalului ardelean. Acesta îmbrăcă deci pentru prima oară platoșa luptei fără preget. Spiritului de la Zalău al d-lui Maniu se datorește Adunarea din Alba-Iulia, întețirea țeranilor ardeleni contra Bucureștilor-Sodomă, declararea guvernului „în afară de lege", instalarea unui ridicul contra-parlament și ispitirea prin emisari a principelui exilat.

Din nou soarta-l favorisa. Trăsnit, *Ion Brătianu-i cădea la picioare,* și Vintilă Brătianu n'avea umeri pentru o astfel de sarcină.

Stăpînul de fapt, regentul Buzdugan, se acăță însă de ideia regelui mort, Ministeriul Național. *Prin dîrzenia sa: totul pentru partid și în partid pentru sine, d. Maniu-l zădărnici.*

Acum avea tot ce dorise.

V.

Zvîrcolirile neputinței învingătoare

Și cea mai ridiculă comedie începu. În Palatul cu pajura imperială al Cantacuzinilor, șeful guvernului dădea audiențe de președinte de republică, promițînd orice oricui. Miniștrii — inovație față de tradițiile Vechiului Regat — îi veniau la raport. Orice chestie trebuia să fie adusă înnaintea omului, care — catastrofă! — nu știa nimic și nu putea să voiască nimic. Nicio ideie nu scapără, niciun discurs nu luminează, nicio lege nu-i aparține șefului suprem, niciun departament nu-l reține la muncă.

Așa s'au strecurat anii de imobilisare a societății românești pentru satisfacerea unei puerile vanități.

În condiții care l-au surprins pe șeful guvernului, prințul Carol s'a întors, *chemat de dorința acestei societăți de a fi în sfîrșit guvernată.* Cel surprins s'a prefăcut instantaneu în inițiat. *El* chemase pe prinț, *el* îi pusese armata la dispoziție. Dar, fiindcă putea fi și o resistență, tot el făcu loc d-lui Mironescu.

Numai acesta știe cît i-a fost de sabotată o blajină guvernare de cîteva luni. Revenind, *d. Maniu a întîlnit însă o neînduplecată voință regală și, neputînd-o înfrînge, s'a aruncat asupra „camarilei".* De acuma înainte a luat o nouă ipostasă: ostaș al Constituției — pe care n'o votase — și „purificator".

Guvernarea impusă mie a fost atacată și cu arma retragerii pe Aventin — șeful n'a apărut un singur moment într'un nou Parlament excomunicat — și cu aceia a otrăvirii Ardealului prin toate mijloacele calomniei. Spera o moștenire pentru care *avea condițiile sale. Să i se plece Regele despoiat de tot ce-i poate da credința și prietenia.* Îi trebuia dictatorului *păpușa constituțională.*

Puterea a luat-o deci d. Vaida, încă legat de vechea prietenie cu omul „care are cea mai largă circonferință craniană din Ardeal". Intrigi subterane au adus un nou Ministeriu Maniu și pe aceiași temă a purificării el a căzut, urmînd, după un nou interegn Vaida, cum era natural, liberalii constituționalismului.

Bădăcinul meșteșugitei retrageri e de acum înainte un fel de Janka-Puszta, cu sau fără comploturi militare. Aparența e de o perfectă ipocrisie, mașinile infernale se ascund în dosul fațadei. Mîncat de ură, de setea răsbunării, omul se cere a fi recunoscut ca un Arhanghel.

Cu ce merite, am căutat să arăt în această carte: ele ajung abia modestei situații a unui politician de meserie și de duzină.

Cred că v'am convins.

TABLA CAPITOLELOR

	Pagina
Introducere	3
I. — Deputatul de la Budapesta	5
II. — Omul care nu se vede	22
III. — În marea încercare a războiului	28
IV. — Spre dictatură prin „regnicolar" în România întregită	33
V. — Zvîrcolirile neputinței învingătoare	44